

DIŞ TİCARET ANLAŞMALARI ve ULUSLARARASI TAHKİM

Galip Arbak

Aşağıdaki çalışma Sovyet Bloğunun dağılmasından sonraki süreçte ortaya atılan küreselleşme olgusunun siyasi ve ekonomik boyutunu ele almıştır. Tasarlanan yeni süreçte batı dünyasının egemenlik mücadelesinde yerini koruyabilmek için kendince haklı birtakım girişimlerde bulunacağı şüphesizdir. Ancak bu kesimin dışında kalanların, süreci iyi değerlendirip karşı girişimler hazırlamaları da mevcudiyetlerinin sağlıklı bir şekilde devamı için gerekmektedir. Aşağıda belli bir sıralama içerisinde dünya ekonomik mücadelesi özet sonuçları yorumlanmıştır.

1838 İNGİLİZ-OSMANLI DIŞ TİCARET ANLAŞMASI

Osmanlı'nın ekonomik anlamda çöküşü kapitülasyonlar, devlet ve ordunun çöküşü de devlet kademelerine yerleşmiş olan bağınazlık sebebi ile gerçekleşmiştir. Osmanlı halkının boğazına çöken son bir anlaşma vardır ki, yıkım ve bağımlılık sürecini ivmelendiren en önemli etkidir. Bu 1838 Ticaret Anlaşmasıdır ve söz konusu sürece son noktayı koymuştur,¹

1. 1838 anlaşması Devlet-i Aliyye'nin her yanında uygulanacaktır.
2. Bu anlaşma "ilelebet mer'i ve müteber" olacak ve anlaşma hükümlerinden öteki bütün ülkeler de yararlanacaktır.
3. Kapitülasyonlar devam edecek, yeni anlaşma ile tanınan imkanlar eskilerine eklenecektir.
4. Gerek iç gerek dış ticaret amacı ile İngiliz tüccarlar, onların Osmanlı ortakları ve adamları memleketin her tarafında çeşit emtia'yı, bila istsina alıp satabilecektir.
5. Yerli tüccar ve sanayi korumaları kaldırılacaktır.
6. İngiliz tüccarlar, ortakları ve adamları iç ticarete en imtiyazlı yerli tüccardan daha fazla vergi ödemeyecektir.
7. İthalatta yalnızca % 3 vergi resmi ödenecektir. (Osmanlı tüccarı eyaletler arası nakledeceği emtia içi % 12 vergi ödeyecektir. Buna karşılık yabancı tüccar % 5 ödeyecektir)
8. Yabancı mallar boğazlardan serbestçe geçecek, transit ve aktarma işlemleri hiçbir vergiye dahil olmayacaktır. Ayrıca İngiliz tüccarı yalnız kendi mallarını değil dış ülkelere gelmiş her malı Osmanlı ülkesinin her tarafında serbestçe alıp satabilecektir.

... 1800 ve 1820 yıllarında, İstanbul'un kumaşçı esnafının 2,750 ve havsız kadife esnafının da 350 tezgahı vardı. Bütün bu tezgahlarda 5,000'den fazla insan çalışıyordu. 1868 yılında yerli sanayinin ıslahı için hazırlanan bir inceleme raporunda, bu kumaş tezgahlarından ancak 25 tane kaldığı kaydedilmektedir. Bu raporun yazıldığı sırada Avrupa sanayiinin dokuma eşyası bol bol ve ucuza gümrüklerden giriyor ve yerli imalathaneleri tazyik ediyordu. Zamanla bu imalathaneler kapanıyor, yerine Avrupa malı satan mağazalar açılıyordu.

"19. yüzyılın başlarında 100 yıllık oturmuş bir anayasanın yanısıra zengin yeraltı kaynakları sayesinde ABD dünyanın en büyük enerji üreticisi haline geldi. Sanayileşmeye yönelmesinin yanısıra eşgüdümlü olarak tarımı da geliştirdi. Amerikan tarımı o senelerde Avrupa arzını rahatça karşılayabiliyordu"². Bu şekilde dünya egemenlik yarışına giriş yapan ABD, o yıllarda güttüğü usta ve akıllıca siyasetle yayılmacıların en dişlisi ve yırtıcısı olma yolunu kendisine açmış oluyordu. "Bu yolda ilerleyebilmek için 1919 yılında ABD dışişleri bakanlığı tüm dış temsilciliklerine petrol bulunan, veya bulunabilmesi olanağı olan her yerde petrol kaynakları üzerindeki denetim olanaklarını, gelişme umutlarını ve bu sahalardaki petrol üretimine Amerika'nın müdahale olanaklarının bildirilmesini istemişti"³. Enerji denetimini elde bulundurmak için o senelerden başlayarak senaryolar yazıp işleten ABD'nin, günümüzde de devam eden geleceğini garanti altına almak arzusunun tatmin etmek için çok geniş çaplı mücadelelere girdiği muhakkaktır.

2. DÜNYA SAVAŞI SONRASI

2. Dünya savaşı sonrasında kazanan iki taraftan biri komünist rejime sahip olurken işgal altında tuttuğu ülkelerde kapalı ekonomi yöntemleri kullanıyordu, kapitalist olan ülkeler ise karşı

tarafı dünya ekonomik savaşını başlattı. Batı dünyası savaş yıkımından biran önce kurtulmak için birtakım örgütler kurmaya başladı. Gümrük anlaşmaları ile başlayan örgütlenmeler, Dünya Ticaret  rg t n n kurulmasına, sonra da dünya bankası ve IMF örgütlenmelerine yol açtı. AB'nin temelleri de Fransız-Alman ticaret anlaşması ile atıldı. Bütün örgütlenmeler k re üzerindeki pazarların "savaş sebebi olmadan" paylaşılması ve ikinci blok ile aradaki çıkar savaşında kullanıldı. Bu örgütlerden biri de OECD'dir. OECD 29 ülkeden oluşuyor. Bunların ortak özellikleri ekonomik anlamda dünyaya egemen olmalarındadır. Bu profile yalnızca iki ülke uymaz, onlar da jeopolitik ve jeoekonomik konumları sebebi ile örgüte alınmışlardır. Bu iki  lke Güney Kore ve Türkiye'dir.

şİLİ DARBESİ VE MODEL

1973 yılında şili'de kanlı bir darbe gerçekleştirildi. Yönetim General Augusto Pinochet'nin eline geçmişti. Seneler sonra olaylar yorumlanmaya başlanınca birtakım senaryoların şili üzerinde denendiği ve başarıya ulaştığı gözlendi. Pinochet'nin devirdiği lider 1970 yılında başkanlık seçimini kazanan sosyalist Salvador Allende idi. şili'de çok zengin bakır yatakları mevcuttu ve bu maden ocaklarını işletme hakkı Amerikan şirketi ITT'nindi. Bunun dışında ülkede çok sayıda Amerikan yatırımı da mevcuttu. Allende, ekonomi politikası olarak devletçilik yolunu se ti, ülkesinin ekonomik sıkıntılarını ulusal kaynaklara sahip çıkararak aşmayı planlıyordu. Ancak zengin bakır yatakları devletleştirilmeye başladığında, askeri darbe ile iktidardan uzaklaştırıldı. şili darbeden sonra Amerikan ekonomistlerinin akınına uğradı. ABD yatırımları dünyaya yeni bir "model" sunmaya şili'den başladılar. Sonuçlar "model" açısından çok parlaktı.

TÜRKİYE VE GÜMRÜK BİRLİğİ

AB oluşumuna başından beri katılma ümidini koruyan zaman zaman bu uğurda çok büyük fedakarlıklar yapan Türkiye 6 Mart 1995'de AB tarihinde de ilk defa tecrübe edilen ve genel kurallara uymayan bir anlaşma imzalayıverdi. Bu anlaşma Türkiye'nin ekonomik gelişimi için çok önemli fırsatlar ve tehlikeleri birlikte getiriyordu. Anlaşmanın en kötü tarafı AB karar sürecine katılamayan Türkiye'nin bu kurumun aldığı kararlara uymak zorunluluğunda olması idi. Bunun dışında anlaşma çerçevesinde vaadedilen yardımlar, Yunanistan vetosuna bir şekilde takılıveriyordu. Ucuz işgücünün verdiği avantajı geride kalan 4 sene içerisinde yeteri kadar değerlendiremeyen Türkiye 1838'de yaşadığı tecrübeleri tekrar yaşama yoluna doğru girmek üzere idi. Bu anlaşma  zet olarak şu maddeleri i ermektedir⁴:

1. Tarım  r nleri hariç, Türkiye'de Avrupa birliği ya da üçüncü ülkelerde üretilen mallar "serbestçe" dolaşabilecek
2. Gümrük vergileri sıfırlanacak. Avrupa birliği tekstil sınırlamasını kaldıracak ama Türkiye de anlaşmadan doğan yükümlülüklerini yerine getirecek.
3. Beş yıl içerisinde Türkiye standardizasyon, ölüm ve kalibrajda Avrupa birliği mevzuatına uygun davranacak
4. Türkiye'nin öteki ülkelere uygulayacağı ithalat ve ihracat politikası Avrupa birliği mevzuatına aykırı olmayacak.
5. İşlenmiş tarım ürünlerinde karşılıklı ve üç aşamalı gümrük sıfırlamasına gidilecek.
6. Türkiye devlet tekellerinin kaldırılması konusunda AB ile uyum içine girecek.
7. Taraflar ithal mallara dolaylı ya da dolaysız olarak milli mallara uyguladıklarından fazla vergi koyamayacak.
8. Siyasi diyalog geliştirilecek ve iki taraf dış güvenlik konularını tartışmak için biraraya gelecek.

Bu anlaşmadan sonra AB Türkiye'nin dışarıda bırakıldığı bir askeri örgütlenme modelinin de temelini attı. Gümrük birliği anlaşmasının imzalanmasından bu yana geçen sürede Türkiye beklentilerinin hiçbirini alamadı, ancak anlaşmanın yarattığı sorunlar sebebi ile ekonomik anlamda Türkiye'de sıkıntılar baş göstermeye başladı. Ucuz işgücünü yatırımlarla teknolojiye  eviremeyen Türkiye bu fırsatı montaj endüstrisine dönüşme tercihi şeklinde elinden kağırverdi.

"Bu anlaşma ile Türkiye ihracat patlaması yaşayacak, ülke zenginleşecek, yatırım cenneti olacak hayalleri kuruluyordu. Yıllar geçtikçe ihracat yerine ithalat patladı. Yolu gözlenen yatırımcılar ise yatırım değil ticareti tercih ettiklerini gösterdiler". "GB'den sonra AB'den yapılan

ithalatta % 50'ye yakın artış gerçekleşti. AB'nin 3. Ülkelere uyguladığı kota sistemini uygulamaya başlayan Türkiye birçok malı AB'den almaya başladı ve ortaklık kararı ile 15 ülkeye açtığı kapıları dünyaya kapattı. Bu nedenle girdi maliyeti arttı, ihracatın rekabet gücü azaldı bu da paranın değer kaybetmesinde en önemli faktörlerden biri oluverdi. (ihracatçıların siyasi otorite üzerinde sürekli olarak devalüasyon talebi ile baskı kurması paranın değer kaybetmesinde önemli etkenlerden biridir).1996 yılı ilk 6 ayında AB'ye ihracat 5.3 milyar \$ iken, ithalat 10.5 milyar \$'a ulaştı. 1997 Ocak – Eylül döneminde AB'ye ihracat 8.5 milyar \$ iken, ithalat 17 milyar \$'a yükseldi. Anlaşma sonrasında yabancı sermaye giriş rakamları % 64 oranında geriledi. AB rekabet ile anti dumping konularında Türkiye'ye hala 3. Ülke gibi davranmakta bu sebeple ihracat artışı gerçekleşmemektedir. GB ile gıda, ilaç, otomobil deri gibi sektörler çok miktarda zarar görmektedir"⁵.

DÜNYA EKONOMİSİNDE ABD AĞIRLIĞI

2. Dünya savaşını takip eden yeni örgütlenmeler ekonomik savaşta yüzyılın son çeyreğinde yepyeni bir fırsat yakaladı. Hantal Sovyet sisteminin çürümüşlüğü el değmemiş yatırım alanlarını ortaya çıkarıyordu. 1989 yılında başlayan doğu bloğunun dağılma sürecinin sona ermesi ve umulan ancak beklenmeyen Sovyet bloğunun egemenlik sahasından çekilişi bütün dengeleri alt üst etmiş kısa bir bocalama döneminden sonra Amerikan ulus devletini ve çıkarlarını temsil eden Amerikan sermayeli ÇUŞ'lar için dünya ticaretini/siyasetini tek başına yönlendirebilmenin olanaklarını sunan cazibeli planlar yavaş yavaş ortaya çıkmaya başlamıştı.

İlginçtir ki 1995 yılında Beyaz Saray'ın yayınladığı "ABD Ulusal Güvenlik Stratejisi" (bu belge her sene periyodik olarak yayınlanmaktadır ve 1995'ten 1998'e kadar bu belgenin ana hatları çok fazla değişmemiştir.) aynı yıl OECD'nin büyük bir gizlilik içinde taslak metin çalışmalarına başladığı 'Çok Taraflı Yatırım Anlaşması'na uygun zemin hazırlayacak nitelikte idi. ABD ulusal güvenlik stratejisinde satırbaşları şöyle sıralanmaktadır⁶:

1. Bölünmemiş, demokratik bir Avrupa'nın oluşmasını teşvik etmek, doğuda demokratik ve ekonomik reformların yapılmasına yardımcı olmak, ve güvenlik teşkilatları yardımı ile doğunun Avrupa demokrasisi yönünde ilerlemesini sağlamak, Komünizmin çökmesi ile birlikte ortaya çıkan "eski yaraların" Avrupa istikrarını bozmasını engellemek. Böylece dünyanın geri kalanı için bir "**model**" oluşturmak.
2. Güçlü ve istikrarlı bir Asya-Pasifik ortaklığının gerçekleşmesini sağlamak,
3. Yüzyıl için dünyada yeni açık pazar sistemini inşa etmek. Böylelikle Amerikan sermayesinin egemenlik sahasını genişletmek.
4. Dünya barışının korunması için Amerikan liderliğinin sürmesini temin etmek
5. Mevcut dünya güvenlik teşkilatları ile işbirliğini güçlendirmek, özellikle NATO'nun etkinliğini arttırmak, soğuk savaşta yaşanan sınırsal güvenlik ittifaklarının kurulmasını önleyerek kutuplaşmaları engellemek,
6. Kanada ve Avrupa'nın gelişmiş devletleri ile koordineli bir şekilde kitle imha silahlarının denetimden çıkmasını engellemek.
7. Gerektiğinde bölgesel çatışmalarda barışı koruyabilmek amacı ile askeri güç kullanma kabiliyetlerini geliştirmek bu amaçları hedefleyen diplomatik ve askeri araçları güçlendirmek.

Bütün bunların yanı sıra ABD Ticaret Bakanlığı'nın 1993 araştırmasına göre dünyada 8 büyük "stratejik pazar" mevcut: Hindistan, Çin, Brezilya, Arjantin, Güney Kore, Endonezya, Polonya, ve Türkiye. (Arjantin 1999 içerisinde para birimi olarak ABD Doları'na geçeceğini açıkladı.)

ABD-AVRUPA İŞBİRLİĞİNİN SAĞLANMASI

ABD, Avrupa'nın demokratik, bölünmemiş, ve istikrarlı bir şekilde ticaret ve yatırım olanaklarına açık olmasını, ve ABD ile dünyanın diğer bölgelerinde politik, ekonomik, ve askeri koalisyonlar kurmasını en önemli çıkarları arasında saymaktadır. ABD yatırımlarının direkt olarak % 50'si Avrupa'dadır, ve ABD'deki dış sermayeli yatırımların ise %60 'ı Avrupa'ya aittir, bununla birlikte Avrupa ABD'nin 1993'de Asya'dan sonra en büyük ikinci müşterisidir, aynı şekilde ABD de Avrupa'nın Asya'dan sonra en büyük ikinci müşterisidir. ABD'nin Avrupa ile karşılıklı çıkarlarını savunmayı, bu çıkarları müttefikleri ile paylaşmayı gözetken politikaları sayesinde ABD kendi savunma harcamalarını düşürüp, yaşamsal ekonomik çıkarlarını güvence

altına almaktadır.

AMERİKAN ULUSAL GÜVENLİK STRATEJİSİNİN DÜNYA EKONOMİSİ AÇISINDAN YORUMU

ÇTYA ile birlikte değerlendirildiğinde Amerikan Ulusal Güvenlik Stratejisinin örtüşen birçok noktasının olduğu görülmektedir, şöyle ki dünya liderliğinde yalnız kalan ABD yeni düşmanlarının içinde ekonomik rakiplerinin olduğunu belirtmek ihtiyacını duymuş, bu mücadelede küresel ekonomik politikaları kullanacağını beyan etmiştir. Ekonomik rakipler irdelenirken mücadele edilmesi gereken unsurlar içerisinde dünya egemen ideolojisine karşı olan ideolojiler, egemen kültüre zarar verecek sosyal gelişmeler de dahil edilmelidir. (Yani kültürel farklılıklar ve egemen kültür ile olası muhtemel kültür çatışmaları da kastedilmektedir)

Amerikan ÇUŞ'ları dünya ekonomisini GATT, NAFTA, ÇTYA gibi anlaşmalarla sarmalamaya çalışırken, mevcut küresel ekonomik kalkışmanın siyasi ve askeri desteğe duyduğu ihtiyaç yerkürenin taze pazarlarına yerleşebilmesi için ön şart olarak ortaya çıkmaktadır. Amerikan güvenlik stratejisi bu gereksinimi karşılayacak şekilde tasarlanmıştır.

George BUSH'un 2 Mart 1998 tarihli Time dergisine verdiği demeç bu açıdan oldukça ilginç bir görünüm kazanıyor: *"biz çıkarlarımız söz konusu olduğunda Ortadoğu'ya (veya dünyanın herhangi başka bir kritik bölgesine demek istiyor) kararlı bir şekilde müdahale etmek arzumuzu ve kabiliyetimizi göstermiş bulunmaktayız. Amerikan dış politika perspektifinden bakınca, yerel desteği alacak ve evrensel bir şekilde uygulanabilecek bir tarzda müdahale ettik (Irak'a). Uluslararası terim olması açısından kuvvet kullanımı için bir model kurmaya çalıştık."* Kurulmaya çalışılan bu **"model"** Amerikan Güvenlik Stratejisine esin kaynağı olmuş ve 1998 bahar aylarında Irak ile yaşanan kriz bu modele dayandırılmıştır. *"Amerikan dış siyaseti bugün, bu politikanın ışığında denizaşırı güçlere sahip olması dolayısı ile denge unsuru olacak ve herkesle ittifak kurarak her sorunda liderlik yapacak şeklinde şekillendirilmiştir"*⁷. Amerikan dış siyaset çizgisinin Amerikan görüş açısı ile özetlenmesi ile elde edilen veriler ışığı altında Türkiye'nin yer aldığı bölge ile ilgili olarak Amerikan güvenlik stratejisinin Türkiye Cumhuriyeti açısından yorumlanması mutlak şarttır. Bu yorumlamaya girmek için *Arabölge*⁸ denilen sınırların merkezinde bulunan Türkiye'nin, bölgeden kaynaklanan yazgısı göz önüne alınarak Türkiye'nin çıkar savaşında Amerikan dış siyasetindeki yeri incelenmelidir.

TÜRKİYE'NİN EKONOMİK GELİŞİMİ

ABD, çok uluslu şirketlerinin de baskısı ile dünyanın her bölgesinde siyasi ve ekonomik ilgisini en üst düzeyde arttırmayı ve dünyanın en ücra köşelerinde bile mevcudiyetini korumayı, eline geçirdiği dünya liderliğinin pekişmesi için arzular.

Bu noktada Amerikan Ulusal Güvenlik Stratejisinde de belirtildiği üzere kurulu sistemde (ya da kurulmaya çalışılan yeni dünya ekonomik sisteminde) hedef pazar olarak belirlenen toplumların, sistemin istikrarının korunmasını temin edebilmek amacı ile hiçbir zaman rekabet yaratacak atılımlar yapmaması, mümkünse hayat damarlarının tümünün kontrol altına alınması gerekmektedir. Bu da ABD'nin liderliğini üstlendiği mevcut askeri-ekonomik ittifakların sınırları genişletilerek, bu sınırların ulaşamayacağı yerlerde ABD liderliğinde yeni ittifaklar kurularak yapılacaktır.

Şöyle ki; NAFTA ile Kuzey Amerika ABD güdümüne girmiştir. Kanada bu anlaşmadan oldukça fazla zarar görmekle beraber kurtuluş yolları aramakta ve ÇTYA'ya bu sebeplerle çok büyük çekinceler koymaktadır. Meksika ekonomisi ise dayatılan liberizasyon politikaları sonucu bir türlü kendine gelememektedir. ABD benzer bir anlaşmayı Pasifikte gerçekleştirmeyi planlarken, süregelen suni görünüşlü Asya krizinde Amerikan ÇUŞ'ları bölgede daha önce ele geçirmeyi istedikleri ancak başarılı olamadıkları şirketleri paylaşma hesabını yapmaktadır. Afrika kıtasında Fransa ile yapılan mücadele kanlı olaylara sonuç vermesine rağmen kazanılmış görünmekte ABD yanlısı yönetimler/yöneticiler çemberi yavaş yavaş oluşmaktadır. Avrasya'daki hareket planı çok yönlü olarak kültürel, ekonomik, siyasal, askeri alanlarda ilerlemektedir. Bütün bunların yanı sıra ülkelerle birebir antlaşmalar ve ödünler sağlanmakta, kurulu ekonomik kurumlar (Dünya Bankası, IMF, Dünya Ticaret Örgütü vs..) söz konusu ülkelerin güdümlenmesinde kullanılmaktadır.

Sonuç olarak gerek spekülasyonlar gerek ekonomik gerekse askeri müdahalelerle ABD yeryüzünde statükoyu kendi lehinde sağlama alınmaya çalışılmaktadır.

Böyle bir ortamda ve dünya çıkar kavgalarının sergilendiği arenada tam orta noktaya yerleşmiş bulunan Türkiye'nin, klasik yayılmacı politikalar açısından bakılınca istenilenden fazla güçlenmesi ve ekonomik özgürlüğünü geri alması istenmeyecektir.

Büyüme ihtimali olan ve dünya pazarlarına girmeye azimli Türk özel sektörüne ait büyük şirketler yeni küresel politikalarla rekabet gücü kırılarak ele geçirilmeye çalışılmaktadır. Devletin küçülmesi parlak bir çözüm gibi gösterilerek, devletin gerek kamusal gerekse özel sermayeyi yönlendirme gücü yok edilmektedir. Uluslararası kredi kuruluşları Türkiye'nin çok iyi tecrübe ettiği gibi spekülatör tutumlar sergileyerek gittikçe para hareketlerine bağlanan Türk ekonomisini güdülemektedirler. (Türkiye'nin kredi notunun düşürülmesi ile ekonomik kriz baş göstermesi gibi) Tarımsız sanayinin olmayacağı gerçeği unutturularak tarım sahalarını elden çıkarması telkin edilen Türkiye, bedel olarak sanayi gelişimini tamamlamayı ummakta ancak işgücü ucuzluğu sebebi ile sadece montaj sanayisinin yerleştiği ülke olmaktadır. Türk sermaye kesiminin kısa dönemli büyük karları hedeflemesi ve bu sebeple bilimsel teknik araştırma yöntemlerini kolaycılığı sebebi ile bir kenara itmesi, bu çalışmalara bütçe ayırmaması ve enflasyonist ortamın üretmeden tüketimi kamçılaması denizi bir gün bitirecektir. Özel girişimlerin çoğu üretim yaptıkları sahadan daha çok, paradan para kazanarak büyümektedirler. Bütün bunlar göz önünde tutulunca şöyle bir gerçek ortaya çıkmaktadır: "ülkede bir taraf para üzerinden çok miktarda para kazanmakta bir başka taraf da parasından o miktarda para kaybetmektedir."

Mevcut serbest pazar ekonomisinin devam etmesi durumunda Türk ekonomisinin atılım yapması çok güç şartlar altında gerçekleşebilecek, gelişmesi ancak belirli sınırlar içerisinde kalacaktır. (Merkez bankası başkanı Gazi Erçel'in 2000 yılı Dolar kuru planlaması ile ilgili yaptığı açıklama, T. Özal zamanında başlayan uygulamadan vazgeçildiği ve ekonomik gelişmenin önündeki en büyük engelin kaldırılmasında hükümetin karar verdiğinin göstergesi sayılabilir.)

ÇOK TARAFLI YATIRIM ANLAŞMASI

ABD siyaset belgesine esin kaynağı olan, ve en son Seattle'daki gösterilerde tekrar gündeme gelen, OECD'nin büyük bir gizlilik içerisinde hazırladığı, "sermayenin anayasası" olarak bilinen Çok taraflı yatırım anlaşması neler getirmektedir?

1. ÇUŞ (çok uluslu şirket) yatırım yaptığı ülkede iktidar değişikliği sebebi ile zarara uğrar ise o ülke söz konusu şirkete tazminat ödeyecektir.
2. Yatırım yapılan ülke ÇUŞ'a hiçbir şekilde yatırım konusunda şartlar öne süremeyecek, ulusal sanayini söz konusu sektörde ÇUŞ'dan avantajlı duruma getirecek uygulamalar yapamayacak ve bu yönde kararlar alamayacaktır.
3. Anlaşmayı imzalayan ülke 10 yıl boyunca anlaşmayı bozamayacak. Anlaşmanın feshi durumunda 5 yıl boyunca anlaşma maddelerini uygulamakla yükümlü kılınacaktır.
4. Ulusal hükümetler dış yatırımcılara yatırım yapılması için performans kriterleri koyamayacaktır (iş içeriği, ihracat kotaları, ithalat kotaları, teknoloji transferi, ve yerel alım teşvikleri konularında talepler bulunmayacaktır)
5. Anlaşma ile firmalara hükümetleri dava etme hakkı verilecek, sorunlar yatırımcı-devlet anlaşmazlıklarına bağlayıcı kararlar veren organlara transfer edilecektir.
6. ÇTYA özelleştirme uygulamalarında blok satış yöntemlerinin halka arz ve çalışanların ortaklığına tercih edilmesini öngörmektedir.
7. Anlaşmayı imzalayan ülkeler ÇTYA maddelerine aykırı kanunlar yapamayacaklardır.

Bu anlaşma ile ilgili olarak Cumhuriyet'ten Erol Manisalı şu görüşleri dile getiriyor:

"son 20 yıl içinde güçlülerin güçsüzlere önerisi hep şu oldu: dünya artık tek pazarlıdır, bu tek pazarın koşullarına uyun. Güçsüz devletler kendilerini bir firma, bir holding gibi görsünler. Güçsüzlerin ulusal bir politikaları olmasın. Ulusallık artık sona erdi, dünyadaki pazar ekonomisini esas alın, böyle kalkınırsınız....

... güçsüzler kendi önceliklerini göz önünde tutan ulusal politikalar izleyemez duruma düşüyor, kalkınma öncelikleri güçlülerden farklı olan zayıflar, dünya pazarının (ve güçlülerin) bağımlı bir değişkeni ve uydusu durumuna geliyorlar....

....güçsüzlerin elindeki tek silah, dünya tek pazarı dayatmasına karşı ulusal politikalar ortaya

koymaktır. Çünkü izleyecekleri ulusal politikalarla, kendilerinin farklı ulusal önceliklerini gelişme, istihdam, bölüşüm gibi alanlarda uygulayabilirler, dünya tek pazarı karşısında güçlülerin dayatmalarını bu yolla önleyebilirler. Dünya tek pazardır, güçsüzler bu pazarın koşullarına uysunlar demek, güçlülerin hakim olduğu bu pazarda zayıflar güçlülerin koşullarını kabul etsinler demektir....

....güçlüler kendi ulusları için olumsuz sonuçlar ortaya çıkınca en katı kısıtlamalar, yasaklar getirmektedirler. Çünkü esas amaç, piyasa ekonomisinin işlemesi değil kendi toplumsal (ulusal) refahlarının zarar görmemesidir...." ⁹

KÜRESEL SERMAYE ÜRKÜTÜYOR

Küreselleşen şirketler yeni açılan pazarlarda daha rahat hareket edebilmek için birleşmelere başlamışlardır. Bu aşırı büyümeler bazı sektörlerde dünya tekeline kadar gidecek sürece yol açacaktır. "1997 yılında ABD'deki en büyük 10 şirket birleşmesinin işlem hacmi olarak değeri 165.3 milyar \$ olarak gerçekleşti. 1998 yılında ise daha yarı yıl bitmeden sadece üç birleşmenin değeri toplamda 193.6 milyar \$'a ulaştı.

ABD'de özellikle finans alanında yoğunlaşan birleşmelerde Avrupa'nın ekonomik ve parasal birliğe geçiş sürecini başlatmasının da etkili olduğu ifade ediliyor. AB'de ise birleşmeler geçen yıl bir önceki yıla oranla % 48 oranında arttı.

Birleşmeler dev şirketlere pazar paylarını arttırmak, halka açık hisselerin değer artışından elde edilen rant gelirini arttırmak, yönetim, üretim ve araştırma-geliştirme maliyetlerinden tasarruf sağlamak ve rekabet gücünü arttırmak gibi tartışılmaz avantajlar sağlarken, çalışanlar için tedirginlik kaynağı oluyor. Birleşen şirketlerde yaşanan tesis kapatma ve işten çıkarmalar sonucunda çalışanların giderek artan bir kısmı işsiz kalmaya başlıyor. Örneğin NationsBank ve BankAmerica'nın evliliğinin sayıları 5 bin ile 8 bin arasında değişen çalışanın işsiz kalmasına yol açmıştır. Avrupa'da Euro ve paralelindeki birleşmeler sürecinde sanayi işçilerinin % 5'inin işini kaybedeceği öngörülere Batı basınında yer alıyor. Bunun yanı sıra dev birleşmelerin kartelleşme sürecine dönüşme ihtimali olduğundan tüketicilerin de aleyhinde sonuçlar doğabilecektir"¹⁰.

BİR HİKAYE¹¹

Turgut Özal zamanında dış pazarlara açılma politikası kendini ilk sigara sektöründe gösterir. Bu sıralarda ABD içinde sigara karşıtı birikim, sigara üreticisi firmaları çok zor durumlara sürüklerler. Türkiye'de ilk adım yabancı sigaraların serbest bırakılması ile atılır. Sonrasında kanun değişikliği ile yabancı firmaların Türkiye'de ortaklık kurmaları ve Tekel'in 'tekeli' ortadan kaldırılır. Bundan sonra Tekel ve British American Tobacco 14.12.1994 tarihinde mutabakat memorandumunu imzaladılar, memorandumda üretilecek sigaraların satışlarının ayrı bir örgüt tarafından yürütülmesi, kurulacak yeni şirketin hisselerinin çoğunluğunun BAT'ın elinde bulunması ve her iki tarafın sözleşmeleri gizli tutması özellikle belirtilir. Taraflar böylece 1994 yılında Tekel'in BAT firmasına teslimiyetini kesinleştirir. Tekel genel müdürü Mehmet Akbay 1996'da "Samsun BAT'a kiralanırsa Tekel çöker" diye bir rapor yazar. Sonra genel müdür fikrini değiştirir. Bir yıl sonra da Tekel'den sorumlu bakan Eyüp Aşık ile birlikte ortaklığı savunmaya başlar.

Sonrasında Tekel'in Akhisar fabrikası, Samsun ve Yeni Harman sigaralarının isim hakkı 49 yıllığına BAT'a kiralanır. Ayrıca BAT'ın 51, Tekel'in % 49 hissesi ile kurulan ortaklık yasalardan ve özelleştirme kapsamından kaçırılır. Ancak Eyüp Aşık'ın kaset savaşı sebebi ile istifa etmesi sebebi ile Tekelin özelleştirilmesi gündemden düşer.

ULUS DEVLETİN ÖNEMİ

ODTÜ öğretim üyesi Prof. Dr. Ahmet Tonak'ın ulus devlet için söyledikleri 16 Mart 1998 tarihli cumhuriyet gazetesinde şöyle yer almıştır: "Küreselleşme ile birlikte kapitalizmin yaygınlaşabilmek için DTÖ ve GATT anlaşması gibi OECD ve ÇTYA gibi uluslararası birtakım kuruluş ve düzenlemelere gereksinim duyduğu bir gerçektir. Ancak bu kuruluş ve düzenlemeler yaratılırken sermayenin küreselleşmesi ve yayılmasının yarattığı iç sorunlarla uğraşmak zorunda kalan ulus-devletlerin küçüldüğü önemini yitirdiği savı doğru değildir.

ABD hükümetinin OECD tarafından hazırlanan bu aşamadaki haliyle ÇTYA'nın kendi ülkesinde uygulanmasına karşı çıkması ABD'de bile hala ulus-devletin ne kadar önemli olduğunu gösteriyor. Bu anlaşma konusunda gösterdiği irade Amerikan ulus-devletinin gerektiği zaman küreselleşme eğilimlerine ve bu eğilimlerin gereksinmesi olan kurumların kurulmasına karşı

çıkabilme olanağına sahip olması, ulus-devletin işleyişinin yok olmadığını, azalmadığını gösterir. Aynı örneği AB’de görebiliriz. Dışarıdan bakıldığında AB üyelerinin yeni bir siyasi bütünlüğe kavuşma eğilimi içinde oldukları kanısı genellikle paylaşıyor. Oysa yeni birtakım girişimler ülkelerin otonomilerinin ve ulus-devletlerin ellerindeki son iktisadi araçları alması, zedelenmesi anlamı taşıdığı anda, üye ülkeler bu gelişmelere hemen karşı çıkıyorlar. Örneğin İngiltere para anlaşmasına yanaşmıyor. Çünkü AB’deki en büyük ekonomik güç olan Almanya’nın merkez bankasının uygulayacağı politikaların, İngiltere’nin elindeki para politikalarını belirleyen araçları kısmen etkisizleştireceğini görebiliyor.

Çin bir başka örnek. Çin, küreselleşme sürecinde önemli bir aktör olmak istiyor. Yabancı sermayeye olanak tanıyor, ama belli koşullarda ortaya koyuyor. Bu koşulları hangi kurum aracılığıyla dayatıyor ve başarılı oluyor? Ulus-devletle, Çin’deki siyasi yapıyı beğeniriz beğenmeyiz, ancak iktisadi olarak Çin ulus-devletinin muazzam bir pazarlık gücü olduğunu ve bu pazarlık gücüne dayanarak çokuluslu şirketlere ve dünya ekonomisini gidişatına önemli kayıtlar koyduğu çok açık. Ulus-devletin öneminin, özellikle iktisat politikalarının belirlenmesi anlamında sonunun geldiğini sanmıyorum. Karşı eğilimlerin ulus-devleti geçersizleştirme noktasına geldiğini söylemek zor.”

ULUSLARARASI TAHKİM NEDİR?

Tahkim kabaca, herhangi bir sözleşmeden veya hukuki işlemten doğan ihtilafın (uyuşmazlığın) mahkeme yoluyla değil, hakem eliyle (yani tahkim kurulu aracılığıyla) çözüme kavuşturulması anlamına gelmektedir. Yine kural olarak, tahkim kurulunda görev alan hakem sayısı tektir ve bu kişiler akit taraflarca belirlenir.

Uluslararası ticaret hukuku kitaplarının giriş bölümünde basit ama doğru bir görüş yer alır. Denir ki, yabancı yatırımcı, yatırım yapmak istediği ülkede hukuki güvenliğinin sağlanmasını öncelikli olarak şart koşar. Başka bir ifade ile, yabancı yatırımcı eğer sermayesini getirip sizin ülkenize koyuyorsa, yarın öbür gün çıkıp da "sen iyi yaptın, güzel yaptın, ama bak bizim ülkemizde şöyle bir hukuk kuralı var ya da şöyle bir içtihat var, o yüzden biz senin işlemini iptal ediyoruz, paralarına el koyuyoruz, şu kadar ceza veriyoruz ya da sözleşmeni iptal ediyoruz" denmesini elbette istemez. Yabancı yatırımcı kamu ile olan ilişkilerinde doğal olarak yerel idari mahkemelerini değil, kendi belirleyeceği hakemlerden oluşan ve gerek usul gerekse maddi hukuk kurallarını daha iyi tanıdığı tahkim kuruluna gitmeyi tercih edecektir.

Önemli olan tahkimin kabul edilip edilmemesi değildir. Tahkimi ne ölçüde tanıdığımız, kendimizi ne ölçüde savunabileceğimizdir. Hukuk sistemimiz baştan sona ele alınmadan, sağından solundan çekştirilerek garip ve ulus çıkarlarını gözetmeyen "uyum yasaları" çıkarılmaya çalışılırsa ortaya çıkan görüntü eskisinden de kötü olacaktır. Çin’in Dünya Ticaret Örgütü’ne dahil olmak için yaptığı anlaşma bu anlamda dikkatlice incelenmelidir. Dünyaya açılırken bütün benliğimizi açmamak en önemli ve üzerinde hassalıkla durulması gereken konulardan biridir.

ANAYASANIN 155. MADDESİ: 17 Ağustos depremi ertesinde meclisten çıkan tahkim yasası, anayasanın danıştayın yetkisini tanımlayan 155. Maddesini değiştirmiştir. Buna göre maddenin önceki hali aşağıdaki gibidir.

C. DANIŞTAY MADDE 155 – Danıştay, idari mahkemelerce verilen ve kanunun başka bir yargı merciine bırakmadığı karar ve hükümlerin son inceleme merciidir. Kanunla gösterilen belli davalara da ilk ve son derece mahkemesi olarak bakar. Danıştay davaları görmek, başbakan ve bakanlar kurulunca gönderilen kanun tasarıları hakkında düşüncesini bildirmek, tüzük tasarılarını ve **imtiyaz şartlaşma ve sözleşmelerini incelemek**, idari uyuşmazlıkları çözümlmek ve kanunla gösterilen diğer işleri yapmakla görevlidir.

Yeni hali ise şu şekildedir: Danıştay, idari mahkemelerce verilen ve kanunun başka bir idari yargı merciine bırakmadığı karar ve hükümlerin son inceleme merciidir. Kanunla gösterilen belli davalara da ilk ve son derece mahkemesi olarak bakar. Danıştay, davaları görmek, Başbakan ve Bakanlar Kurulunca gönderilen kanun tasarıları, kamu hizmetleri ile ilgili **imtiyaz şartlaşma ve sözleşmeleri hakkında iki ay içinde düşüncesini bildirmek**, tüzük tasarılarını incelemek, idarî uyuşmazlıkları çözmek ve kanunla gösterilen diğer işleri yapmakla görevlidir.

Sonuç itibarı ile dünya ekonomik gelişiminin dışında kalmak, özellikle de yaşadığımız çağda mümkün değildir. Ancak bu gelişime ayak uydurulurken ulusal menfaatlerin göz önünde tutulması şarttır.

Tek kutuplu dünyada mevcutta iki grup oluşmuştur: kazananlar ve kaybedenler. Türkiye konumu itibarı ile kendini kazanan tarafta buluvermiştir. Şimdi sıra bu tarihsel fırsatı değerlendirmeye ve kazanacaklar kategorisine girmeye gelmiştir.

Uluslararası tahkimin dünya çapında kabul görmesi dış pazarlara açılmaya çalışan dinamik ve agresif Türk firmaları açısından da ayrı bir değer taşımaktadır. Eğer ki:

1. Türk devleti sadece askeri alana değil ekonomi alanına da hizmet verecek "stratejik araştırma kurumları" kurup bunlara konularında uzman birikimleri dahil ederse.
2. Dışa açılmayı hedefleyen şirketlere devlet ekonomik ve stratejik destek verirse.
3. Türk firmaları için üretim yapma olanakları kolaylaştırılırsa ve yeni dış pazarlarda Amerikan ve Avrupalı ÇUŞ'larla ortaklık fırsatlarının yaratılmasına olanak sağlarsa,
4. Türkiye'de teknoloji üretimi için Ar-ge yatırımları desteklenirse,
5. İktidarlar işgücü potansiyelini sektörlere orantılı ve gerçekçi dağıtırsa,
6. Türkiye dünya piyasalarında rekabet edecek lokomotif sektör(ler) seçer ve bunların gelişimi için kaynak planlaması yaparsa.

Bu maddelere daha çokları eklenebilir. Ancak hepsini kapsayacak tek bir cümle yeterli olacaktır: "Türkiye çıkarlarını korumayı bilirse Yeni Dünya Düzeni'nde yara almadan yer bulacaktır"

Kaynakça

1. Attila İlhan, 9.03.1998 Cumhuriyet Gazetesi
2. Prof. Pierre Renowin, I. Dünya savaşı, syf:56
3. Lawrence Evans, Türkiye'nin Paylaşılması.
4. Attila İlhan, 9.03.1998 Cumhuriyet Gazetesi
5. Cumhuriyet Gazetesi, 6.03.1998
6. ABD NATO ve Avrupa güvenlik stratejisi, ABD Savunma Bakanlığı, 07.05.1998
7. Ergin Yıldızoğlu, Cumhuriyet Gazetesi, 10.06.1998
8. Dimitri Kistikis, Türk-Yunan İmparatorluğu, syf:22-23, Arabölge: Kuzey-Güney Amerika, Avustralya ve Yeni Zellanda'yı kapsayan Batı ile, Hindistan, Endonezya, Güneydoğu Asya ve Japonya ile Çin'i içeren Doğu arasında kalan ve Kuzey Afrika'yı da sınırları içerisine alan bölgeye verilen addır
9. Erol MANİSALI, 16.06.1999, Cumhuriyet Gazetesi
10. Cumhuriyet Gazetesi, 1.06.1998
11. Mehmet Saraç, 22.04.1998 Cumhuriyet Gazetesi.